

Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів початкової школи в процесі фахової підготовки

Н.І. Опанасенко

Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди, Переяслав-Хмельницький, Україна

Paper received 20.10.15; Accepted for publication 30.10.15.

Анотація. Стаття присвячена розкриттю питання формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів початкової школи. У статті розкривається суть понять «компетенція», «компетентність», «комунікативна компетентність». Розглядаються педагогічні технології, форми та методи організації навчання, що сприяють формуванню комунікативної компетентності в студентів при викладанні курсу «Загальні основи педагогіки». Подаються завдання для самостійної роботи.

Ключові слова: компетенція, компетентність, комунікативна компетентність, педагогічні технології, процес навчання

Вступ. Особливістю сучасного етапу розвитку нашого суспільства є необхідність докорінного покращення підготовки спеціалістів, зокрема майбутніх учителів, опанування ними основами педагогічних знань та успішного застосування їх на практиці. Тому перед вищою школою України гостро постало питання підготовки висококваліфікованих фахівців, спроможних бути мобільними та конкурентноспроможними на світовому ринку праці, мати необхідні знання, навички й компетенції для навчання протягом життя.

Основні завдання національної вищої школи на сьогодні полягають у створенні нових освітніх стандартів, оновленні навчальних програм, навчально-дидактичних матеріалів, підручників, модернізації форм і засобів навчання. Методи навчання змінюються від простої передачі студенту суми знань до вироблення в нього прагнення поповнювати їх, формувати й закріплювати професійні вміння та навички на практиці. Одним із шляхів оновлення змісту освіти є орієнтація його на компетентнісний підхід та на створення ефективних механізмів його впровадження [4]. У підготовці майбутніх фахівців постала проблема забезпечення належної якості освіти в нових умовах, що характеризується компетентнісним підходом в освіті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням компетентнісного підходу в освіті займалися як вітчизняні, так і зарубіжні науковці, зокрема, В. Баркасі, Н. Бібік, Н. Брюханова, С. Денченко, Л. Зеленська, І. Зязюн, А. Маркова, А. Маслоу, Н. Нікало, О. Овчарук, М. Петров, Ч. Хендлер, Л. Шевчук та ін. Проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців у процесі фахової підготовки присвячені наукові розвідки В. Болотової, А. Вербицького, О. Лебедева, В. Лозовецької, А. Нізовцева, О. Попової, Н. Севериної, Г. Райковської, В. Шадрікова та ін. Визначення сутності ключових компетентностей подано в працях І. Зимньої, С. Мельника, П. Третьякової, Т. Шамової, А. Хуторського та ін. Теоретичні та методичні аспекти формування фахової компетентності майбутніх фахівців досліджують Е. Луговська, М. Михаськова, О. Падалка, В. Петрик, Л. Подоляк, В. Юрченко та ін.

Метою нашої статті є розкриття способів формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів початкової школи у процесі вивчення дисципліни «Загальні основи педагогіки».

Матеріали і методи. В основі компетентнісного підходу лежать дві дефініції: «компетенція» і «компетентність». За визначенням Н. Бібік, компетенція – це

«соціально закріплений освітній результат реалізації компетентностей»; компетентність – це «володіння відповідними знаннями і здібностями, які дають людині змогу ґрунтовно судити про певну сферу й ефективно в ній діяти» [2, с. 48].

У Сучасному тлумачному словнику української мови поняття «компетенція» розкривається як «коло повноважень особи, добра обізнаність із чим-небудь», а поняття «компетентний» трактується як «володіння ґрунтовними знаннями, повноваженнями та досвідом у певній галузі» [7].

У психолого-педагогічній науці дослідники виокремлюють такі види компетентностей: професійну, педагогічну, фахову, дидактичну, методичну, психологічну, управлінську, комунікативну та ін. [3, с. 95].

У нашому дослідженні особливу увагу приділено формуванню комунікативної компетентності. Сучасний тлумачний словник української мови трактує поняття «комунікація» як спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні; це повідомлення інформації від однієї людини до іншої, або кількох інших [7]. Тож, комунікативна компетентність виражається у здатності успішно користуватися всіма видами мовленнєвої діяльності у процесі спілкування, пізнання навколишнього світу, вирішення життєво важливих завдань. Формування комунікативної компетентності в майбутніх учителів особливо важливе завдання. Адже професія вчителя вимагає від особистості вміння майстерно володіти словом, успішно користуватися мовою. Тож, важливо починати формування комунікативної компетентності в студентів з першого курсу, зокрема, вивчаючи такі дисципліни як «Вступ до спеціальності», «Загальні основи педагогіки».

Вивчення курсу «Загальні основи педагогіки» на педагогічному факультеті передбачає забезпечення засвоєння студентами теоретичних основ педагогіки, розвиток у майбутніх учителів початкової школи критичного педагогічного мислення, виховання професійно значущих рис особистості. Дана дисципліна вивчається на першому курсі і має фундаментальне значення для подальшого вивчення всіх розділів педагогіки, виступає основою професійної підготовки майбутніх фахівців.

У процесі вивчення «Загальних основ педагогіки» у студентів формуються уявлення про педагогіку як науку та її методологію; розкривається державна політика щодо формування всебічно й гармонійно розвиненої особистості; відбувається ознайомлення із

сутністю процесів розвитку і формування особистості; розкриваються особливості вікового та індивідуального розвитку дітей та учнів; аналізується цілісний педагогічний процес як основна функція навчальних закладів; характеризується система освіти в Україні.

Дисципліна «Загальні основи педагогіки» складається з двох змістових модулів: перший – теоретичні основи педагогіки, другий – розвиток та формування особистості школяра. Навчаючись за кредитно-модульною системою, студент більшою мірою розкриває свою індивідуальність, вчиться висловлювати думки, переконувати, доводити власні судження саме на практичних заняттях. Тому, урізноманітнюючи форми, методи роботи на таких заняттях, ми можемо формувати в майбутніх фахівців комунікативну компетентність.

У процесі вивчення курсу «Загальні основи педагогіки» пропонуємо використовувати такі методи та форми роботи, що будуть сприяти формуванню в майбутніх учителів початкової школи комунікативної компетентності. Так, окремі теми з курсу «Загальні основи педагогіки» можна викладати за допомогою проблемної лекції. Застосування такого методу пропонуємо при вивченні тем «Розвиток та формування особистості», «Вікові особливості розвитку та виховання дітей та учнів». Проблемна лекція передбачає не лише передачу студенту суми знань, а й вчить його мислити. У ході такої лекції викладач створює проблемну ситуацію й аналізує шляхи її розв'язання. Це покращує засвоєння студентами фактичного матеріалу, розвиває їх творче мислення, мовлення.

У практичній педагогічній діяльності використовуються такі форми навчання студентів: групова, парна, фронтальна, індивідуальна робота. Застосування групової форми навчання на практичних заняттях із «Загальних основ педагогіки» передбачає залучення студентів до активної участі в процесі оволодіння програмовим матеріалом. Групова навчальна діяльність передбачає об'єднання у групи чотирьох – п'яти осіб. Група формується на основі особистісних переваг студентів, обирається консультант, розподіляються обов'язки. Робота в групах будується за принципом рівноправності. Так, вивчаючи тему «Мета і завдання виховання особистості», застосовуємо групову форму роботи, згідно якої студенти, об'єднані в малі групи, виконують як спільні, так і диференційовані завдання. Організуючи роботу в групі, ставиться перед усіма учасниками спільна мета. Наприклад, змоделювати у вигляді логічної схеми діалектичний взаємозв'язок основних напрямів виховання. Потім, кожен студент отримує конкретне завдання: виділити напрями, за якими необхідно здійснювати виховну роботу, щоб сформувати всебічно розвинену особистість; на конкретних прикладах обґрунтувати взаємозв'язки розумового, морального, трудового, естетичного і фізичного виховання та ін. Кожен студент має конкретне завдання, за виконання якого він публічно звітується. Від його діяльності залежить якість виконання поставленого перед групою завдання. Кожен член групи працює на успіх товаришів, допомагаючи один одному й оцінюючи досягнення інших. У процесі обговорення певних питань виникають проблемні ситуації, на які студенти мають знайти правильну відповідь. В даному випадку викладач,

виступаючи як організатор навчального процесу, має виконувати функцію координатора і партнера.

У ході обговорення відбувається перевірка засвоєних знань, співставлення виучуваного матеріалу з попередньо вивченим, щоб простежити збереження взаємозв'язку між поняттями. Студенти спілкуються один з одним, обмінюються думками, доводять свої міркування.

Отож, групова форма роботи передбачає систематичну участь кожного студента в навчанні всіх. Важливу роль відіграє спілкування і взаємодія студентів один з одним. Таким чином, у них формується комунікативна компетентність.

Фронтальна (колективна) форма навчання також забезпечує формування комунікативної компетентності в майбутніх фахівців. На практичних заняттях проводиться перевірка засвоєння студентами теоретичних положень з теми заняття, виконання практичних завдань. Дана форма навчання передбачає використання у практичній роботі методів колективного обговорення питань. Наприклад, вивчаючи тему «Дослідження педагогічних явищ і процесів», колективному обговоренню піддаються такі питання: У чому полягають відмінності між фундаментальними і прикладними педагогічними дослідженнями? У чому полягає відмінність специфіки методів досліджень у педагогіці порівняно з природознавчими науками? Які етичні проблеми виникають при використанні методу спостереження? Чим відрізняється спостереження в повсякденному житті від спостереження як наукового методу дослідження? та ін. Розв'язання таких завдань вимагає від студентів формування вміння висловлювати свої думки, аналізувати ситуації, виокремлювати головне, узагальнювати, робити висновки.

Використання елементів технології особистісно орієнтованого навчання у вивченні «Загальних основ педагогіки» сприяє «формуванню творчої особистості, діяльність якої відрізняється новизною, неповторністю, оригінальністю, для якої потреба в творчості є життєвою потребою, а творчий стиль діяльності – найбільш характерним» [6, с. 121]. Особистісно орієнтований підхід забезпечує розвиток індивідуальності та пізнавальних здібностей особистості, допомагає їй пізнати себе, самовизначитися і самореалізуватися. Цей підхід ми використовуємо під час обговорення реферативних повідомлень, виконання творчих практичних завдань.

Досить цікавою є технологія навчального співробітництва, в основу якої покладено вміння організувати процес навчання на основі співпраці, співтворчості викладача і студентів. Ця технологія передбачає побудову навчання на основі активної взаємодії всіх учасників навчального процесу з використанням різноманітних засобів інформації, діалогічного характеру навчання. Важливим у даному випадку є використання методів опрацювання дискусійних питань (займи позицію, зміни позицію, дискусія та інші). Вивчаючи курс «Загальні основи педагогіки», їх можна використовувати під час виконання практичних завдань. Наприклад, при вивченні теми «Розвиток та формування особистості», користуючись навчальним посібником І. Барбашової «Загальні основи педагогіки», студентам

пропонуємо таке практичне завдання: спрогнозуйте подовження сценарію казки Р. Кіплінга «Мауглі» з точки зору прихильників різних філософсько-педагогічних концепцій. У своїх доказах спробуйте відповісти на такі питання: Чи зможе Мауглі вільно розвиватися серед людей? Чи побачать люди в ньому особистість? [1, с.95]. У ході опанування теми «Вікові особливості розвитку особистості» перед студентами постають завдання: визначити педагогічні рекомендації до врахування кризової поведінки дітей у навчально-виховному процесі, довести їх ефективність; визначити педагогічні рекомендації до врахування кризової поведінки молодших школярів у навчально-виховному процесі, довести їх ефективність [1, с. 135]. Вивчаючи тему «Зміст педагогічної майстерності сучасного вчителя та шляхи її реалізації», пропонуємо студентам з практикуму А. Кузьмінського, Л. Вовк, В. Омеляненка «Педагогіка: завдання і ситуації» педагогічну ситуацію і відповідно до неї ставимо запитання для дискусії: Висловіть свою думку щодо дій учителів на уроках. У чому виявилися дидактичні помилки вчителів? У чому ви вбачаєте ефективність методів і прийомів, що їх використали вчителі на уроках? У процесі вивчення даної теми, цікавим для студентів буде завдання такого типу: змодельовати систему організації навчання у школі майбутнього на засадах гуманізму і демократизму, виходячи з позиції «Коли б директором був я» [5, с. 114-115].

З курсу «Загальні основи педагогіки» нами розроблена тематика завдань для самостійної роботи таким чином, щоб вони сприяли розвитку інтересу в студентів до педагогічних знань, що врешті-решт поступово стимулюватиме утвердження їх педагогічного мислення і формуватиме педагогічну культуру. Наведемо приклад тематичних індивідуальних завдань для самостійного опрацювання: «Значення педагогічної професії в розвитку суспільства», «Особистість учителя початкової школи», «Сенс знання вчителем вікових особливостей дітей», «Формування особистості молодшого школяра», «Виховний ідеал української народної педагогіки», «Народна педагогіка про досконалу людину», «Народна педагогіка про особистість, її розвиток, виховання і формування», «Активність особистості у власному розвитку, вихованні, формуванні», «Особливості застосування методів науково-педагогічного дослідження», «Місце та роль початкової школи в системі безперервної освіти», «Особливості навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах різних типів» та ін.

Також, розроблені завдання до кожної теми для самостійної роботи. Наведемо приклад таких завдань: тема «Педагогіка як наука» – 1. Охарактеризуйте виникнення і розвиток педагогіки як науки; 2. Що є предметом вивчення педагогіки і які проблеми вона досліджує на сучасному етапі розвитку?; 3. Охарактеризуйте систему педагогічних наук; тема «Система освіти в Україні» – 1. Назвіть місце та роль початкової школи в системі безперервної освіти; 2. Назвіть особливості навчально-виховного процесу в загальноосвітніх закладах різних типів; тема «Дослідження педагогічних явищ і процесів» – 1. Які методи дослідження лежать в основі розробки педагогічної теорії?; 2. Назвати особливості застосування методів науково-педагогічного дослідження; тема «Мета і завдання виховання особистості» – 1. Пояснити поняття «мета виховання» та «ідеал виховання»; 2. Назвати етапи конкретизації мети виховання; тема «Вікові особливості розвитку та виховання дітей та учнів» – 1. У чому полягає сенс знання вчителем вікових особливостей дітей?; 2. Що входить в індивідуальні особливості дітей?; тема «Зміст педагогічної майстерності сучасного вчителя та шляхи її реалізації» – 1. Охарактеризуйте особистість учителя початкової школи; 2. Дайте оцінку професійно-важливим якостям особистості вчителя; 3. Яким Ви уявляєте ідеального вчителя? та ін.

Висновки. Отже, опановуючи курс «Загальні основи педагогіки», студенти отримують знання про педагогіку як науку, її становлення й розвиток, основні категорії, систему педагогічних наук та зв'язок педагогіки з іншими науками, вчать орієнтуватися в закономірностях, принципах навчання та виховання, здобувають знання про форми, методи, засоби навчання та виховання, оволодівають елементарними навичками аналізу навчально-виховного процесу і проблемних педагогічних ситуацій, розвивають практичні вміння, що забезпечують творчість та ініціативу в різних видах діяльності. Використовуючи різні форми, методи роботи, елементи педагогічних технологій у процесі вивчення навчальної дисципліни, ми, таким чином, активізуємо процес засвоєння знань, надаємо йому творчого характеру, будемо робити студентів на співпраці, взаємонавчання. У таких умовах організації процесу навчання відбувається формування комунікативної компетентності майбутніх учителів початкової школи. Адже для педагога важливо бути комунікабельним, вміти знаходити спільну мову з учнями, майстерно володіти мовленням, бо одним з основних засобів навчання залишається слово вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Барбашова І.А. Загальні основи педагогіки: [Навчальний посібник] / І.А. Барбашова. – К.: Видавництво Ткачук О.В., 2009. – 197 с.
2. Бібік Н.М. Компетентісний підхід: рефлексивний аналіз застосування / Н.М. Бібік // Компетентісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К.: К.І.С., 2004. – 47 – 52 с.
3. Борбич Н. Компетентність як педагогічне явище/ Н. Борбич // Педагогіка і психологія професійної освіти: науково-методичний журнал. – 2011. – № 3. – С. 91 – 97.
4. Компетенции в образовании: опыт проектирования: сб. науч. тр. / [Под ред. А.В. Хуторского]. – М.: ИНЭК, 2007. – 327 с.
5. Кузьмінський А.І. Педагогіка: завдання і ситуації: [практикум] / А.І. Кузьмінський, Л.П. Вовк, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання – Прес, 2003. – 429 с. – (Навчально-методичний комплекс з педагогіки).
6. Освітні технології: [Навчально-методичний посібник] / О.М. Пехота, А.З. Кіктенко, О.М. Любарська; [За заг. ред. О.М. Пехоти]. – К.: А.С.К., 2001. – 256 с.
7. Сучасний тлумачний словник української мови: 100000 слів / [За заг. ред. В.В. Дубічинського]. – Х.: Школа, 2009. – 1008 с.

REFERENCES

1. Barbashova I.A. The general principles of pedagogy: [Tutorial] / I.A. Barbashova. – K.: Publishing O.V. Tkachuk, 2009. – 197 p.
2. Bibik N.M. Competence approach: reflexive analysis of the using / N.M. Bibik // Competence approach in modern education: international experience and Ukrainian prospects. – K.: K.I.S., 2004. – 47 – 52 p.
3. Borbych N. Competence as a pedagogical phenomenon / N. Borbych // Pedagogy and Psychology of professional education, scientific and methodical journal. – 2011. – № 3. – P.91 – 97.
4. Competency in education: Designing Experience: Col. research papers. / [Ed. A.V. Hutorsky]. – M.: INEK, 2007. – 327 p.
5. Kuzminskyy A.I. Pedagogy: The challenges and situations: [practicum] / A.I. Kuzminskyy, L.P. Vovk, V.L. Omelianenko. – K.: Znannya–Press, 2003. – 429 p. – (Training complex in Education).
6. Educational technologies: [Instructor's Manual] / O.M. Piekhota, A.Z. Kiktenk, O.M. Lyubarska; [under the general editorship by O.M. Piekhota]. – K.: A.S.K., 2001. – 256 p.
7. Modern Ukrainian Dictionary: 100,000 words / [under the general editorship by V.V. Dubichynsky]. – Kh.: Shkola, 2009. – 1008 p.

The formation of communicative competence of primary school teachers during professional training

N.I. Opanasenko

Abstract. The article deals with the question of communicative competence of future teachers in the primary school. The article reveals the essence of the concepts of «competence», «competency», «communicative competency». We consider teaching technologies, forms and methods of education, which contribute to the formation of communicative competence of students during teaching the course «General foundations of pedagogy». The tasks for individual work are given.

Keywords: *competence, competency, communicative competency, educational technology, educational process*